

КАТКОВА Т. Г.,

кандидат юридичних наук, доцент
кафедри гуманітарних
та фундаментальних юридичних дисциплін
(Харківський економіко-правовий
університет)

УДК 34.05

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ КНР

Стаття присвячена особливостям правової системи Китаю, а саме таким елементам, як норми права, джерела права, тлумачення норм права, праворозуміння та правозастосування. Особливу увагу автор приділяє таким питанням, як правотворчість і принципи розуміння права, характерні для китайського суспільства, а також аспектам китайської народної медіації.

Ключові слова: порівняльно-правові дослідження, правова система КНР, китайське право.

Статья посвящена особенностям правовой системы Китая, а именно таким элементам, как нормы права, источники права, толкование норм права, правопонимание и правоприменение. Особое внимание автор уделяет таким вопросам, как правотворчество и принципы понимания права, характерные для китайского общества, а также аспектам китайской народной медиации.

Ключевые слова: сравнительно-правовые исследования, правовая система КНР, китайское право.

The article is devoted to the legal system of China, namely, elements such as the rule of law, sources of law, the interpretation of the law, legal thinking and law enforcement. Particular attention is paid to issues such as the law-making and understanding of the principles of law that are typical of the Chinese society, as well as aspects of Chinese people's mediation.

Key words: comparative legal studies, legal system of China, Chinese law.

Вступ. В умовах глобалізації перед вітчизняною наукою і практикою постає низка завдань, пов'язаних із необхідністю дослідження особливостей правових систем провідних країн світу та з'ясування можливості їх взаємодії одна з одною.

Прагнення Китайської Народної Республіки до глобального лідерства на планеті та перспективи політичного, економічного і правового співробітництва з Україною обумовлюють необхідність теоретичного дослідження всіх компонентів правової системи КНР.

Постановка завдання. Мета даної статті – дослідити особливості правової системи сучасного Китаю через такі елементи, як норми права, джерела права, тлумачення норм права, праворозуміння та правозастосування.

Правові системи Далекого Сходу, серед яких провідне місце займає правова система Китаю, були предметом наукового розгляду таких вчених-компаративістів, як Х.Н. Бехруз, А.М. Иванов та А. С. Корчагін, П. Гленн, Р. Леже, Г.Г. Небрятенко, Д. Рене, О.Ф. Скакун, К. Цвайгерт і Х. Кьотц та ін.. Висвітленням окремих аспектів правової системи Китаю займалися такі російські вчені, як Є.В. Куманін, Н.А. Литвинова, Т.В. Пашкова, А.Т. Тумурова, А.В. Юрковський та ін.. Серед російських наукових ро-

біт слід відмітити дисертаційне дослідження Т.В. Степанової, присвячене ідентифікації правової системи КНР (2010 р.) [1]. Не можна оминати увагою і те, що починаючи з 2007 р. Лабораторія порівняльного правознавства країн АТР при Бурятському державному університеті проводить щорічну наукову конференцію, на якій обговорюються різноманітні питання права КНР. Але, на жаль, дослідження правової системи сучасного Китаю залишається поза увагою вітчизняних вчених.

Результати дослідження. Правова система КНР є соціалістичною правовою системою з «китайською специфікою». Як зазначає Шенг Джанг, ця система, заснована 2010 р., базується на умовах та реальності Китаю, відповідає потребам реформи відкритості і соціалістичної модернізації і відображає волю Комуністичної партії Китаю і китайського народу. Ця правова система на чолі з Конституцією, із законами, пов'язаними з Конституцією, складається із законів, адміністративних норм, корпоративних норм та інших правових положень, гарантує, що дотримання законів забезпечить економічний, політичний, культурний і соціальний розвиток, а також будівництво екологічної цивілізації [2, с. 381].

Правова система з «китайською специфікою», на думку Т.В. Степанової, обумовлена такими ознаками, як: верховенство соціалістичної ідеології; зосередження влади в руках однієї правлячої КПК; нагляд та контроль даної партії над іншими державними органами влади та суспільством; плановість економіки; колективізм; висока роль корпоративних норм у системі джерел права; недостатня систематизованість законодавства, важкодоступність нормативних матеріалів для громадян, установ, підприємств [1, с. 13–14].

Розглянемо особливості правової системи сучасного Китаю через такі її елементи, як: норми права, джерела права, тлумачення норм права, праворозуміння та правозастосування.

Норми права в китайській юридичній науці мають стандартну для романо-германської сім'ї характеристику: це встановлені і (або) санкціоновані державою та нею забезпечувані загальнообов'язкові, формальні правила поведінки або принципи. У КНР діє закон КНР «Про правотворчість» від 15 березня 2000 р. [3]. Так, Розділ 1 Глави II визначає компетенцію в правотворчій діяльності. Відповідно до ст. 7 Загальнокитайське зібрання народних представників (далі – ЗЗНП) і його Постійний комітет здійснюють право на правотворчість у масштабі всієї держави. ЗЗНП приймає кримінальні та цивільні закони, закони про державну структуру та інші основні закони і вносить до них зміни. Постійний комітет ЗЗНП приймає закони і вносить до них зміни, за винятком тих, які приймає ЗЗНП; у період між сесіями ЗЗНП вносить часткові доповнення і зміни в закони, прийняті ЗЗНП, однак ці доповнення і зміни не можуть суперечити основним принципам даних законів.

У ст. 8 визначено коло питань, які можуть регулюватися тільки законами. Закони можуть прийматися з питань: 1) державного суверенітету; 2) утворення, організації та компетенції зборів народних представників, народних урядів, народних судів і народних прокуратур усіх ступенів; 3) системи національної районної автономії, системи особливих адміністративних районів, системи низового самоврядування; 4) злочинів і кримінальних покарань; 5) примусових заходів і покарань, пов'язаних із позбавленням, обмеженням особистої свободи; 6) вилучення недержавного майна; 7) основ цивільного права; 8) основ економічної системи, а також основ фінансової системи, податкової системи, митної системи та системи зовнішньої торгівлі; 9) процесуальної та арбітражної систем; 10) з інших питань, які вимагають від ЗЗНП і його Постійного комітету прийняття законів.

Відповідно до Закону КНР «Про правотворчість» ЗЗНП, а також його Постійний комітет мають право винести постанову, делегувавши Державній раді повноваження відповідно до реальної необхідності на першочергове ухвалення за деякими зазначеними питаннями адміністративно-правових актів, однак за винятком відповідних питань, що стосуються злочинів і кримінальних покарань, запобіжних заходів і покарань, пов'яза-

ними з позбавленням, обмеженням особистої свободи як громадянського права, судової системи тощо.

Розділ 2 Глави II вказаного закону визначає законодавчу процедуру ЗЗНП, а Розділ 3 – законодавчу процедуру Постійного комітету ЗЗНП.

Слід зазначити, що КНР має дворівневу структуру територіальної організації державної влади, тому закони місцевого характеру приймаються відповідними Зібраннями народних представників (ЗНП) та їх постійними комітетами. Стаття 63 Глава IV визначає, що ЗНП та їхні постійні комітети провінцій, автономних районів, міст центрального підпорядкування, з урахуванням конкретної обстановки і реальної необхідності у своєму адміністративному районі, за відсутності суперечності з Конституцією, законами, адміністративно-правовими актами, можуть приймати місцеве законодавство. Так, місцеве законодавство може прийматися з питань: 1) необхідності прийняття конкретних положень з урахуванням реальної дійсності даного адміністративного району для виконання положень закону, адміністративно-правових актів; 2) необхідності прийняття місцевих установлень для врегулювання проблем місцевого значення.

Міністерства Державної Ради, її комітетів, Народний банк Китаю, вищестоящі органи адміністративного управління, а також уряду адміністративно-територіальних одиниць приймають правила підзаконного характеру.

Примітною є Глава VI «Додаткові положення» Закону КНР «Про правотворчість». Так, згідно зі ст. 93 Центральна військова рада (далі – ЦВР) відповідно до Конституції і закону приймає законодавство у військовій сфері. Зазначимо, що на практиці ЦВР є партійно-державним органом. Головні Штаби ЦВР, роди військ, військові гарнізони можуть відповідно до закону та прийнятим ЦВР законодавством у військовій сфері, рішеннями, наказами в межах своєї компетенції приймати правила у військовій сфері. Законодавство і правила у військовій сфері застосовуються у збройних силах. Слід відзначити, що прийняття, зміна та скасування законодавства і правил у військовій сфері здійснюється тільки ЦВР.

Джерелами права КНР є Конституція 1982 р. з доповненнями 1989, 1993, 1999 та 2004 рр., засновані на конституції органічні закони, що визначають принципи організації та діяльності державних (у тому числі й адміністративних) органів, а також нормативні акти органів державної влади та державного управління (державних адміністративних органів) різних рівнів, сумісні нормативні акти керівних органів правлячої партії і державних адміністративних органів. Так, наприклад, у 2013 р. ЦК КПК була прийнята Постанова «Про деякі важливі питання всебічного поглиблення реформ». Постанова складається з 60 пунктів, кожен з яких містить пропозиції з проведення масштабних реформ у сфері державного управління, економіки, соціальної сфери. Реформи заплановані на найближчі кілька років. Як сказано в комюніке, випущеному після третього пленуму, основні результати даних реформ повинні бути досягнуті до 2020 р. У сфері економіки реформи спрямовані на зменшення ролі держави, підвищення ефективності державних підприємств, вдосконалення податкової та бюджетної політики, розширення відкритості для іноземних інвесторів, більш активне включення КНР у світову економіку за рахунок збільшення зарубіжних інвестицій китайських підприємств і створення нових зон вільної торгівлі з іншими країнами. Багато змін зачіпають судову систему, систему судового контролю, правозастосування, соціальну сферу (зайнятність, охорону здоров'я, культуру), а також політичну систему країни [4].

Одна з тенденцій сучасного правового розвитку КНР – поступова заміна раніше прийнятих законів новими редакціями, які суттєвим чином змінюють їх зміст та в багатьох випадках можуть розглядатися як нові нормативно-правові акти [5, с. 89]. Так, за 2013 р. не перших нових редакцій зазнали Цивільний процесуальний кодекс КНР (1991 р.), Кримінально-процесуальний кодекс КНР (1979 р.), Закони КНР «Про трудові договори» (2007 р.), «Про товарні знаки» (1982 р.), «Про компанії» (1993 р.) [4].

Тлумачення норм права. Розділ 4 Закону КНР «Про правотворчість» визначає тлумачення законів. Так, ст. 42 визначає, що право на тлумачення законів належить Постійному комітету ЗЗНП. Закон підлягає тлумаченню з таких обставин, як: 1) потреба у більш чіткому і конкретному з'ясуванні змісту положень закону; 2) після прийняття закону виникли нові обставини, що вимагають чіткого застосування закону відповідно до них.

Згідно зі ст. 43 Державна рада, Центральна військова рада, Верховний народний суд, Верховна народна прокуратура і спеціальні комітети ЗЗНП, а також постійні комітети ЗНП провінцій, автономних районів, міст центрального підпорядкування можуть звертатися з вимогою про тлумачення законів у Постійний комітет ЗЗНП.

Цікавим є те, що відповідно до ст. 47 тлумачення Постійним комітетом ЗЗНП закону має ту ж силу, що і сам закон [3].

Специфіка праворозуміння китайського суспільства. Неможливо зрозуміти правову систему Китаю, оминаючи розгляд філософських вчень даосизму та конфуціанства, які протягом значного періоду впливали на розвиток держави і права. Але даосизм та конфуціанство є не лише історичним надбанням китайського суспільства, а й вченнями, які спрямовують мислення сучасного китайця, зокрема, у приватно-правовій сфері. Можна стверджувати, що сучасна китайська людина керується у своїй поведінці декількома принципами, які плавно випливають із філософської спадщини та сучасних реалій модернізованого суспільства Китаю. По-перше, це даоський принцип невтручання у природний хід подій. Як слушно зауважує Ю. Цветкова, цей принцип відображається в правотворчості у значному впливі правових звичаїв та традицій, у конституційному та адміністративному праві, де він проявляється особливо яскраво: більшість населення абстрагується від виборчих процесів та участі в політиці, що не сприймається самим населенням як обмеження його політичних прав, характерне для західної традиції права [6, с. 164].

По-друге, варто відмітити принцип зваженої світової гармонії: кожен, хто вступає в правовідносини, повинен піклуватися про збереження світової гармонії (як у родині, так і в громаді), тобто мирного і толерантного способу життя. У цьому контексті слід відмітити особливу релігійну віротерпимість китайців.

По-третє, принцип поваги до держави, влади, правителів, до старших членів сім'ї, авторитет старійшин. У сучасному Китаї взаємодіють в основному два ідеологічних джерела – конфуціанство та марксизм-ленінізм, постулати яких, як справедливо зазначає Т. В. Степанова, здебільшого схожі. Так, відповідно до обох ідеологій порядок у державі встановлюється шляхом переваги норм саме держави, а не норм природи або якихось інших. Конфуцій у своєму вченні завжди акцентував увагу на суворому підкоренні старшим та проектував подібне ставлення на рід, клан та, нарешті, на державу. Так, як і конфуціанство, соціалізм робить акцент передусім на державу, партію, колективізм. Крім цього, Конфуцієм сформульовані моральні принципи, яким мають слідувати члени суспільства. У свою чергу, боротьба за твердження соціалістичної моралі, морального кодексу – один із найважливіших напрямів ідеологічної діяльності партії, державних та громадських організацій в умовах соціалізму. І таких паралелей чимало [1, с. 15].

Четверта особливість мислення китайців – наявність багатокласового «соціального ліфту», коли людина завдяки рівню освіти і конкурсному відбору потенційно могла (й може) потрапити до найвищих суспільних верств, рангів, незалежно від її походження та майнового стану [7].

Сучасна судова система КНР функціонує на основі Конституції 1982 р., а також Закону «Про організацію народних судів» 1979 р. Судова система КНР складається з: 1) місцевих народних судів; 2) військових та інших спеціалізованих народних судів (наприклад, суди залізничного транспорту); 3) Верховного народного суду КНР.

При недостатній кількості судових органів, браку юридичних кадрів у забезпеченні соціального контролю велику роль відіграють комітети народного примирення.

Народне примирення представляє собою властиві лише Китаю методи не судового вирішення спорів, які пом'якшують або ліквідують суперечки. У Конституції Китаю та Цивільному процесуальному кодексі є положення щодо характеру та основних принципів народного примирення. Держрада опублікувала правила зі створення комітетів народного примирення. Безперервно просувається робота щодо народного примирення. У 2009 році комітетами народного примирення було розглянуто понад 7 670 000 справ, результати примирення складають понад 96%. З метою подальшого просування роботи з народного примирення і вдосконалення системи народного примирення Китай прийняв 28 серпня 2010 р. Закон «Про народну медіацію», в якому визначені: поняття медіації, комітети народної медіації, процедура примирення та вимоги до угоди про примирення. Нині в країні діють понад 820 тис. організацій народного примирення, налічується більше 4 670 000 їх працівників, утворилася мережа роботи з народного примирення, що охоплює всі міста і волості країни. Комітети народного примирення грають важливу роль у попередженні та скороченні цивільних спорів, у пом'якшенні соціальних протиріч і підтримці стабільності гармонійного суспільства [8].

Висновки. Підсумовуючи, можна дійти висновку, що правова система КНР є унікальною завдяки модернізації сучасних галузей права відповідно до вимог часу та збереженню багатовікових традицій у регулюванні суспільних відносин і розумінні права. Дослідження позитивного права КНР не викликає великих труднощів через схожість джерел права. Але дослідження китайського праворозуміння відкриває великі можливості для запозичення при побудові українського гармонійного суспільства.

Список використаних джерел:

1. Степанова Т.В. Идентификация правовой системы Китайской Народной республики: вопросы теории : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теория та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / Т.В. Степанова ; Владимирский юридический институт Федеральной службы исполнения наказаний. – Владимир, 2010. – 23 с.
2. Sheng Zhang Legislative Development in China in 2012 // The Chinese Journal of Comparative Law. – 2013. – Vol.1 No 2. – pp. 381–408.
3. О правотворчестве : Закон КНР от 15 марта 2000 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://chinalawinfo.ru/other/law_legislation.
4. Бажанов П. Десять основных событий в законодательстве КНР за 2013 г. / П. Бажанов [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://cnlegal.ru/uncategorized/chinese_law_2013_top_ten.
5. Пашкова Т.В. Источники права Китайской Народной Республики / Т.В. Пашкова // Пробелы в российском законодательстве. – 2008. – № 2. – С. 89–91.
6. Цветкова Ю. До питання про деякі характерні риси правових сімей східної традиції права / Ю. Цветкова // Порівняльне правознавство. – 2012. – № 3–4. – С. 163–168.
7. Михайлов В.С. Сучасні підходи щодо дослідження китайсько-далекосхідного цивілізаційного світу / В.С. Михайлов // Вісник Нац. Техн. ун-ту України «Київський політехніч. інститут». Політологія. Соціологія. Право. – 2012. – № 1. – С. 87–93.
8. Составные части социалистической правовой системы с китайской спецификой [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.kitaichina.com/se/txt/2011-11/30/content_409099_3.htm.

